

УДК 130.2 (477)
DOI: 10.26565/2306-6687-2020-62-12

Столяр Марина Борисівна
доктор філософських наук,
зав. кафедри філософії та культурології
Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Чернігів, вул. Красносільського 75/ 51, 14026
E-mail: stolar61@ukr.net
ORCID 0000-0002-7643-3027

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА СМІХОВА КУЛЬТУРА: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Сьогодні українська сміхова культура набула принципово нових рис. Ми є свідками сплеску українського сміху не тільки з точки зору популярності розважального бізнесу, але й в площині впливу відповідної культури на потестарні відносини. Також актуальними стають дискусії відносно національної автентичності конкретних сміхових практик. Відповідні явища та проблеми, на нашу думку, вимагають докладного філософського дослідження. Відтак метою цієї статті є розкриття семантики сучасної української культури через конкретизацію її інваріантних елементів та виокремлення новітніх дискурсів в площині взаємодії потестарних та сміхових практик.

Дослідження проводиться на основі окремих концептів філософії сміху А. Бергсона та методології аналізу сміхової культури М. Бахтіна з використанням ідей сучасного філософсько-культурологічного дискурсу відносно специфічних рис української сміхової культури.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше виділено інваріантні практики, притаманні саме українському сміху; проаналізовано особливості його розвитку в сучасних умовах; визначено критерії, за якими можливо розрізнати достеменно українську опозиційність сміхової культури по відношенню до ідеології. По-новому витлумачуються сенс таких сучасних сміхових практик, як «прикол».

Феномен українського сміху є динамічним культурним явищем, що поєднує традиційні та інноваційні практики. В сучасному культурному просторі України присутні різноманітні дискурси сміху, які відрізняються за рівнем загальної культури, інтелекту, політичної орієнтації суб'єктів сміху. На ґрунті цих дискурсів відбувається взаємовплив карнавалізованої політики та політизованої сміхової культури. З одного боку, це свідчить про процеси демократизації суспільства, з іншого – парадоксальним чином, через сміхові практики, виражає депресивний стан суспільної свідомості.

Ключові слова: українська культура, ідеологія, сміхова культура, десакралізація, гумор, феномен «прикол».

Stoliar Maryna
Doctor of Philosophy,
Head of the Chair of Philosophy and
Cultural Studies
at T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»,
Chernihiv, Krasnoselskoho street, 75/51, 14026
E-mail: stolar61@ukr.net
ORCID 0000-0002-7643-3027

CONTEMPORARY UKRAINIAN LAUGHTER CULTURE: TRADITIONS AND INNOVATIONS

Nowadays Ukrainian laughter culture acquired principally new characteristics. We witness the outbreak of Ukrainian laughter which is reflected not only in the popularity of entertainment business but also in the influence of laughter culture at the potestary relations. This increases the relevance of discussions about the national authenticity of specific laughter practices. We think that these phenomena and problems deserve a thorough

research. That is why the aim of this article is to reveal the semantics of contemporary Ukrainian culture by specifying its invariant elements and singling out the newest discourses. They are studied in the aspect of interaction between potestary and laughter practices.

The research is based on some concepts of H. Bergson's laughter theory and M. Bakhtin's methodology of analysis of laughter culture, supplemented with the ideas of the contemporary culturological discourse about specific traits of Ukrainian laughter culture.

Scientific novelty. The scientific novelty of the work is in the fact that for the first time the invariant practices, peculiar to Ukrainian laughter are singled out in it; the features of its development in modern conditions are analyzed; the criteria of defining truly Ukrainian opposition of laughter culture to ideology are defined. Such contemporary laughter practices as "prikol" are given new interpretations.

The phenomenon of Ukrainian laughter is a dynamic cultural fact which combines traditional and innovative practices. In the contemporary cultural space (as opposed to the previous epoch of laughter culture), there exist various laughter discourses, which differ in general cultural level, intellect, and political orientation of the laughter subjects. Based on these two discourses, the interaction of carnivalized politics and politicized laughter culture occur. On the one hand, it testifies to the processes of democratization of the society, but on the other hand it paradoxically, with the help of laughter practices, reflects the depressive condition of social consciousness.

Key words: Ukrainian culture, ideology, laughter culture, desacralization, humor, the "prikol" phenomenon.

Актуальність теми, з нашої точки зору, полягає в тому, що український сміх, як і усі достеменно культурні явища, має не тільки національне, але й всесвітньо-культурне значення, яке ще недостатньо вивчається саме з філософської точки зору. Дуже важливо концептуально наповнити поняття української сміхової культури, а також відчутти позитивну енергетику останньої. Адже ця культура відіграла неабияку роль у становленні етносу в цілому та національної літератури зокрема. Український народ здійснився як культурне явище європейського рівня завдяки багатьом надбанням нашої культури, серед яких поважне місце посідають геніальна «Енеїда» Івана Котляревського та сміхові практики раннього Миколи Гоголя. Щирий народний сміх дав могутній поштовх розвитку української сатири в ХІХ ст. (Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Франко та ін.). Навіть в умовах тоталітарної держави ХХ ст. українські сміхові практики (поступ яких стримувався ідеологічними обмеженнями та кадровими втратами на користь імперської культури) розвивали найкращі традиції народних гумору та сатири (О. Вишня, Ф. Маківчук, С. Олійник, П. Глазовий, В. Симоненко, Д. Павличко, І. Драч, М. Холодний та ін.) [Гарачковська, 2015, с. 486].

Сьогодні навіть методологічно неозброєним «оком» видно, що сміхові практики змінили своє місце в межах української культури, претендуючи на одне з провідних місць. Йдеться також про принципово новий рівень розвитку – етап міської, медійної культури з використанням новітніх технологій та створенням індустрії сміху. Ми є свідками потужного сплеску українського сміху не тільки з точки зору появи артефактів міжнародного рівня (особливо, якщо йдеться про деякі комедійні серіали), але й в площині впливу відповідної культури на потестарні відносини. У той же час гостро дискутується проблема національної автентичності конкретних сміхових дискурсів. Відповідні явища та проблеми, на нашу думку, вимагають докладного дослідження засобами філософії культури.

Відтак, *метою цієї статті* є філософський аналіз семантики сучасної української культури через конкретизацію її інваріантних елементів та виокремлення новітніх дискурсів в площині взаємодії (протистояння та конвенції) потестарних та сміхових практик.

Дослідження проводилося з урахуванням ступеню розробки теми в контексті концепту взаємодії сміхової культури та ідеології. Окрім М. Бахтіна (засновника відповідної парадигми) до цієї традиції належать С. Аверінцев, О. Волкова, М. Вороб'йова, Г. Гюнтер, В. Давидова, М. Каган, В. Кантор, В. Кормер, М. Коротков, Д. Ліхачьов, Т. Любімова, А. Панченко, Н. Понирко, М. Столяр, Т. Титаренко та ін., які розкрили певні аспекти опозиційної та опозиційно-конвенційної природи відносин сміхової та офіційної культури. Традиції української сміхової культури висвітлено в працях М. Поповича, С. Кримського, О. Кирилюка, М. Яценка та ін. Ці традиції досліджують також С. Бушак, К. Гордович, Ю. Грибкова, Л. Дудюк, В. Звизняцьковський, Н. Кириленко, Р. Кирчів, М. Кароль, М. Кашуба, Н. Козирєва, А. Корнев, О. Косюк, О. Мальцева, Р. Набоков, С. Помирча, О. Трохименко, В. Скіданова, Ю. Сурай, Н. Черезова, Р. Якуц та ін.

Специфіка сучасного сміху українців стала предметом вивчення таких авторів, як А. Бойко, О. Бріцина, О. Гарачковська, Н. Головецька, О. Гудзенко, Г. Краснокутський, О. Мальцева, В. Малахов, Л. Панкова, О. Покальчук, С. Помирча, Л. Сницарчук, О. Стяжкина, В. Суковатая та ін. Зокрема, питання теорії та історії конкретних жанрів української сміхової літератури привертають увагу К. Бологова, Н. Віннікової, Н. Зикун, І. Кімакович, В. Косяченка, П. Майдаченка, Г. Ноги, Є. Пашенка, О. Сазонової та інших науковців.

Експлорація здійснюється на основі окремих концептів теорії сміху А. Бергсона та методології аналізу сміхової культури М. Бахтіним із використанням ідей представників сучасного філософсько-культурологічного дискурсу відносно специфічних рис української сміхової культури.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше виділено інваріантні практики, притаманні саме українському сміху; проаналізовано особливості його розвитку в сучасних умовах; визначено критерії, за якими можливо розрізнити достеменно українську опозиційність сміхової культури по відношенню до ідеології. По-новому витлумачуються сенс таких сучасних сміхових практик, як «прикол».

Перш за все, треба відмітити, що розвиток сміхової культури відбувається на основі відтворення певних сміхових дискурсів, тобто на ґрунті більш-менш стабільних практик, характерних для певного етносу. Відтак потрібно виокремити засадничі основи української сміхової культури, її інваріантну семантику та засоби. Зокрема кидається в очі особливий, неповторний колорит українського гумору. На цю характерну рису українського сміху вказують такі автори, як М. Попович, С. Кримський, О. Кирилюк, Н. Кириленко, Р. Колісник Б. Романенчук, О. Курочкін, М. Савчук, Ю. Саєнко та багато інших. Зокрема, саме гумор є сферою реалізації М. Гоголя як українського письменника. Що ж до його сатири, то вона, на думку деяких авторів, більше відповідає особливостям російської сміхової культури [Жулинський].

Окрім того, можна виокремити бароковий та необароковий сміхові дискурси ярмарку, свята, весілля, що включають таку базову тріаду тем як бійка, бенкет та любовний сюжет. Якщо бенкет та бійка (чи гостра суперечка) створюють певний ритм чергування сміхових практик за принципом маятника, то любовний сюжет «знімає» ці протилежності. До необарокового дискурсу відносяться також образи козацького побуту та відповідні гумористичні типи ледачого чоловіка, що любить випити; рішучої жінки, яка використовує в якості аргументів на користь праці та тверезості не тільки слово, але й різні знаряддя праці; звабливої красуні (справжньої відьми або жінки з відповідними задатками), дотепного хитруна тощо.

О. Косюк досліджує ще такі базові сміхові практики як карнавальний принцип архаїчної інверсивності та явище травестії [Косюк]. Сміхове зіткнення та протиставлення чоловічого і жіночого є притаманним українській сміховій культурі з давніх часів, починаючи від гумористичного зображення відносин у родині та закінчуючи виконанням характерних жіночих ролей комічними сучасними акторами-чоловіками.

Також інваріантним є глибокий зв'язок сміхових та лінгвістичних дискурсів. У цій площині сміхова культура постає процесом творення живої мови, якою реально говорить народ. На відміну від офіційної, сміхова культура існує та розвивається на межі мов та діалектів. Автори артефактів сміхової культури переплітають різні пласти мови, зіштовхують мовленнєві потоки заради створення сміхових двозначностей, збагачують синонімічні ряди та розвивають форми народної, майданної мови.

В контексті лінгвістичної творчості базовою є також тема недоладного мовлення, яка набула особливого статусу, починаючи з 20-х рр. ХХ ст. [Столяр, 2011, с. 12–34]. З тих часів сміхова культура виокремлює постаті можновладців, які відрізняються «неповторною» фонетикою та (або) мають проблеми культуро-освітнього, риторичного характеру. В цьому відношенні сатира на радянський «новояз» 30-х рр. ХХ ст., анекдоти про вимову Л. Брежнєва та відповідні пародії, політичні та побутові практики «азірівки» чи репліки деяких сучасних політиків демонструють принцип відбору кадрів у вітчизняному потестарному полі: «діло» важливіше за «слово» (семантика «ділу», звичайно, змінюється у різні часи).

Коли ж ми фіксуємо процеси бурхливого сплеску сміхового дискурсу, то, як правило, треба шукати досить сильний ідеологічний фактор. Визначення відповідної причини не викликає суперечок у вітчизняних та зарубіжних авторів ще з часів М. Бахтіна. Та конкретизація змісту цієї причини має особливі акценти у різних філософів. Зокрема М. Бахтін вважає сміхову культуру

протиотрутою по відношенню до практик залякування людей [Бахтин, 1990, сс. 47, 56]. Також сміх розглядається як реакція на догматичну монологічність та авторитаризм офіційної культури [Бахтин, 1990, с. 6–7]. А. Бергсон пов'язує критичний сміх з періодом, коли ідеологеми починають набридати своєю статичністю та залишають більшість людей байдужими до їх змісту [Бергсон]. М. Каган бачить безпосередній зв'язок між сплесками сміхових практик та періодами обмеження свободи слова [Каган] тощо.

Погоджуючись з усіма цими характеристиками, які ми бачимо як взаємодоповнюючі, можемо додати, що період розквіту сміхових практик може свідчити про таку фазу кризи старої ідеології, коли стає очевидним її псевдо-сакральний характер. Тобто виникає конфлікт між новими цінностями та тими, що в культурі починають викликати стійку реакцію відторгнення у різноманітних формах десакралізації [Столяр, 2013, с. 9, 22–23]. Також розквіт сміхового дискурсу може відповідати періоду становлення нової ідеології, що супроводжується гострою політичною боротьбою у різноманітних формах, включаючи й сміхові практики.

Специфіку сучасної української сміхової культури можна аналізувати за допомогою компаративного аналізу семантики її артефактів та змісту сміхових практик посттоталітарного періоду (60 – 80 рр. ХХ ст.). В цьому контексті видно, що сьогодні в Україні кардинально змінилися роль такої форми сміхової культури як анекдот. З простору повсякденної усної комунікації, де анекдот мав найвищий рівень популярності та знаходився під забороною офіційної ідеології, він перейшов у цілком легальну, але менш популярну письмову форму (в просторі Інтернету) та усну (в мас медіа). Про що свідчить цей факт? Популярність анекдоту завжди вважалася «лакмусовим папірцем» на факт відсутності свободи слова [Каган]. Отже, відчутне падіння популярності анекдоту є свідченням того, що на рівні свободи слова та у просторі приватного життя українці сьогодні не відчувають відповідних обмежень.

Також треба відмітити, що сьогодні дещо змінилася тематика анекдотів. Це, перш за все, відноситься до анекдотів етнічної тематики, які мають амбівалентне спрямування: сміх над іншими (чужими, ворогами тощо) і сміхові рефлексії або сміх над собою. До першої групи відносяться «анекдоти про москалів», що складають, в наслідок реалій сучасного геополітичного протистояння, значну частину серед інших анекдотів етнічного змісту [Анекдоти].

«Село на Заході України, 30-ті роки ХХ ст. До криниці підійшов чоловік і схилився, щоб випити води. Це побачив дід, підбіг і застерігає:

– Чоловіче, не пий! Москалі воду отруїли!

– Що ви гаваріте?

– Я гаварю: пей медленна, вада халодная, горла прастудіш» [Анекдоти].

Частина з цих анекдотів є запозиченими із польської сміхової культури другої половини ХХ ст. Наприклад:

– Тату, тату! Росіяни полетіли на Місяць!!!

– Усі?!

– Ні. Троє.

– То чого ж ти, малий заср..., мені голову морочиш?! [Polska Ludowa].

Якщо радянська сміхова культура була за змістом переважно космополітичною (тобто знаходилася в опозиції до класового принципу тоталітарної ідеології), то сучасні форми сміху в Україні мають яскраво виражене етнічне забарвлення. Проте космополітичний вектор сміхової культури залишається як фактор, який виражає нові (європейський, глобалізаційний) та старі (імперські) вектори культури. Також в сучасному інформаційному полі з'явилися анекдоти принципово нової тематики, що відображає соціально-економічні та культурні зміни у суспільстві. Це анекдоти про «нових українців» і «блондинок», повій і наркоманів...

В часи СРСР уся величезна країна сміялася, по суті, над одним і тим самим, – вважає В.А. Малахов [Малахов]. Тобто в площині сміхової культури існувала дійсно вільна анти ідеологічна єдність. Що ж до сучасного культурного простору, то в ньому з'явилися «дещо різні», а інколи й «принципово різні» дискурси сміху, які відрізняються як за політичною орієнтацією та етнічним забарвленням, так і за рівнем загальної культури, інтелекту тощо.

Певним чином можна говорити навіть про наявність елітарної сміхової культури, розуміння артефактів якої вимагає не тільки певного рівня інтелекту, але й подекуди спеціальної

філософської підготовки. Наприклад, відповідна оптика є необхідною для розкриття семантики роману Ю. Андруховича «Рекреації», в якому здійснюється художня деконструкція теорії сміху М. Бахтіна, використовуються сміхові практики І. Котляревського, М. Гоголя, М. Булгакова та відповідні алюзії.

До специфіки сучасної сміхової культури треба віднести наявність принципово нових сміхових практик, що називаються «прикол». Першу спробу пояснення відповідного явища ми знаходимо в статті В. Малахова «Феномен прикол». Автор пояснює це явище наступним чином: вас поманили якимсь, здавалось би, абсолютно очевидним стимулом, що передбачає природню реакцію та прозорий образ дії, а виявилось, що вас обманули. Ви простягаєте руку за гаманцем, що самотньо лежить на бруківці... і ось тут якраз і діє прикол: гаманець тікає геть [Малахов].

Як нам здається, наразі йдеться не стільки про прикол, скільки про цілком традиційний розіграш. Що ж до приколу, то, на нашу думку, це особлива форма сучасного сміху, коли йому не вистачає «сили» прорватися назовні. Це майже чиста інтенція в напрямку до сміху, але сміх наразі не звучить, – він гложне десь всередині. Прикол – це не смішне, а «ніби-смішне», симулякр смішного, коли достатньо констатувати наявність «прикольного» без найменшої посмішки та навіть без посилення інтонації, а спокійно, буденно і майже безрадісно. Прикол – це маленька іскра сміху, похована під величезною купою попелу турбот. Прикол не існує в атмосфері інфантильної безтурботності, коли пересічні люди розглядається владою в якості дітей, якими треба керувати в усіх сферах життя. Прикол є виявом іншої крайності існування, коли людина не може прорватися до радості крізь відчужену діяльність, що не тільки загрожує сенсам її публічного існування (в якості педагога, лікаря, підприємця тощо), але й претендує захопити час її приватного буття.

Не тільки феномен «прикол» характеризує стан українського суспільства з його депресивного боку. Масова культура, зокрема естрадні сміхові практики, що супроводжуються вибухами реготу глядачів, – це теж фактор, що свідчить про неблагополуччя суспільного життя. Наявність подібного сміху є своєрідною сублимацією енергії соціальної активності, можливістю тимчасового полегшення за умови, що все залишається без змін на краще. Наразі сміх лише за формою є опозиційним, а по суті він виконує функцію відтворення соціального буття у тій самій його якості, що й викликає сміх.

Фрагментарний та суто поверхневий характер зв'язків народу та влади, егоїстична спрямованість діяльності політичної еліти, відсутність механізмів моніторингу та виправлення практик неефективного державного менеджменту не залишали для народу інших сфер компенсації свого незадоволення окрім сміху. На зверхність влади люди відповідали радісним кепкуванням над її представниками. За таких умов факт конкуренції політики та сміхової культури в потестарному просторі був цілком закономірним. При цьому представники сміхової культури на певний час отримали більш вигідну позицію, оскільки їхні політичні супротивники мали виступати на «чужому полі», тобто грати за правилами шоу бізнесу, не маючи до цього ані акторського таланту, ані професійної підготовки та відповідної режисури.

Тоді в межах сміхової культури було сформовано дуже потужну суспільну мрію більшості українців відносно можливості реалізації плану кардинального покращення життя. Віра в можливість такого покращення впливає з архетипу переображення – одного з найбільш потужних архетипів, що живить багато культурних практик, у тому числі політичних. Та наразі політики вичерпали ліміт надій, а проект «Слуга народу» задіяв цей архетип за допомогою нових, в тому числі й сміхових практик. Сміхова культура України після політичної перемоги одного з найбільш талановитих її представників (мова йде вибори президента у 2019 р) переключилася на теми або досить далекі від політики, або поблажливо-гумористичний потестарний дискурс, що ми пояснюємо існуванням певної конвенції між владою та менеджерами української маскультури.

В контексті сучасного геополітичного протистояння з новою гостротою постає питання про критерії виокремлення саме української сміхової культури. І ця дискусія дещо нагадує суперечки ХІХ ст. відносно етнічної визначеності сміхової творчості М.В. Гоголя [Барабаш]. Як нам здається, для вирішення цієї проблеми не достатньо скористатися допомогою такого параметру, як мова сміхової культури. Адже йдеться не тільки про «літеру» сміху, але й дух – дух сміхової опозиційності, який є наразі провідним фактором. О. Косяк вважає, що сміхову культуру як «своєрідний «світ у собі» (за Ю. Андруховичем)... слід судити за його ж внутрішніми законами» [Косяк]. Оскільки ж сміхова культура є принципово опозиційною по відношенню до

ідеології, дуже важливо розрізняти *внутрішню* (українську) та *зовнішню* (імперську) опозиційність сміху. Нам здається, що можна запропонувати наступні риси, які відрізняють перший різновид опозиційності: 1) якщо базовими в сміхових практиках є цінності економічної, політичної незалежності, збереження та розвитку культурної ідентичності; 2) якщо предметом сміху постають фрагменти неототалітарних практик обмеження свободи, корупційні відносини, гедонізм представників влади, розмивання національного морального дискурсу, брехливий популізм та інші явища, які попадають у сферу сміху через негативне ставлення до них пересічних українців; 3) якщо сміхові рефлексії виявляють дійсно притаманні нашому народу негативні риси (на кшталт феномену «жаба дусить»), що зображуються не з ненавистю, а з гумором, то у відповідному аксіологічному просторі сміхова опозиція є, на нашу думку, внутрішньою, тобто суто українською.

Висновки. Таким чином, українська сміхова культура є динамічним культурним явищем, що поєднує традиційні та інноваційні практики. В сучасному культурному просторі (на відміну від попереднього періоду існування сміхової культури) присутні різноманітні дискурси сміху, які відрізняються за рівнем загальної культури, інтелекту, політичної орієнтації суб'єктів сміху. На ґрунті цих дискурсів відбувається взаємовплив карнавалізованої політики та політизованої сміхової культури. З одного боку, це свідчить про процеси демократизації суспільства, з іншого – парадоксальним чином, через сміхові практики, демонструє депресивний стан суспільної свідомості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Анекдоти українською про москалів. URL: <http://dovidka.biz.ua/anekdoti-ukrayinskoyu-pro-moskaliv>
- Барабаш Ю.Я. Уроки етнографії. Возвращаясь к давним спорам. *Н.В. Гоголь и народная культура. VII Гоголевские чтения.* URL: <http://domgogolya.ru/science/researches/1370/>
- Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М.: Худож. лит., 1990. 543 с.
- Бергсон А. Введение в метафизику. Смех. URL: http://krotov.info/library/02_b/er/gson_smech.htm
- Гарачковська О.О. XX століття в українській поезії крізь призму сміху. К.: Альфа-М, 2015. 560 с.
- Жулинський Микола. Дві половинки українського серця: Шевченко і Гоголь. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/dvi-polovinki-ukrayinskogo-sercya-shevchenko-i-gogol>
- Каган М.С. Вступительный доклад «Анекдот как феномен культуры». *Анекдот как феномен культуры: материалы «Круглого стола», Санкт-Петербург, 16 ноября 2002 г.* СПб., 2002. С. 5–16. URL: http://anthropology.ru/ru/texts/kagan/anecdote_01.html
- Косюк О. М. Сміхова й травестійна телерелаксація у контексті народної сміхової культури. *Вісник Львів. нац. ун-ту. Сер. журналістики.* Львів : Світ, 2005. Вип. 26. С. 84–92. URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk26/Statti_Kosjuk.htm
- Краснокутський Г. Негативний Risus-factor: архетипи сміхової культури проти сміховинності політичного безкультур'я в Україні нульових років. *Докса.* 2011. Вип. 16. С. 175–180. URL: <http://doxa.onu.edu.ua/Doxa16/175-180.pdf>
- Малахов В. А. «Феномен прикол». *Доща: зб. наук. праць з філософії та філології.* Одеса, 2003. Вип. 3. Гносеологічні й антропологічні виміри сміху. С. 179–186. URL: <http://doxa.onu.edu.ua/Doxa3/116-120.pdf>
- Polska Ludowa, komunizm i socjalizm. Podobne dowcipy i kawały. URL: <http://prl.dowcipy.pl>
- Столяр М. Б. Сміхова культура тоталітарного суспільства: сутність, форми, механізми дії (на прикладі радянських культурних практик): автореф. дис. на здобуття вчен. ступ. доктора філос. наук. Харків, 2013. 33 с.
- Столяр М.Б. Советская смеховая культура: Монография. К.: СтилоС, 2011. 304 с.

REFERENCES

- Anecdotes in Ukrainian about the Moskals. Retrived from: <http://dovidka.biz.ua/anekdoti-ukrayinskoyu-pro-moskaliv>. (in Ukrainian).
- Barabash, Yu. Lessons in Ethnography. Returning to the old disputes. *N.V. Gogol and the folk culture. VII Gogol's readings*. Retrived from: <http://domgogolya.ru/science/researches/1370/> (in Russian).
- Bakhtin, M. (1990). *Works of François Rabelais and the Medieval and Renaissance folk culture*. M.: Hud. lit. (in Russian).
- Bergson, H. *An Introduction to metaphysics. Laughter*. Retrived from: http://krotov.info/library/02_b/er/gson_sneh.htm (in Russian).
- Garachkovska, O. (2015) *XX ct. in Ukrainian poetry through the prism of laughter*. Kyiv, Alpha-M. (in Ukrainian).
- Zhulinskiy, M. The two halves of Ukrainian heart: Shevchenko and Gogol. Retrived from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/dvi-polovinki-ukrayinskogo-sercya-shevchenko-i-gogol>. (in Ukrainian).
- Kagan, M. (2002). The introductory report “Anecdote as a cultural phenomenon”. *Anecdote as a cultural phenomenon: the materials of the round table*. St-Petersburgh, November 16. Retrived from: http://anthropology.ru/ru/texts/kagan/anecdote_01.html. (in Russian).
- Kosyuk, O.M. (2005). The laughter and travesty tele-relaxation in the context of the folk laughter culture. *The Herald of L'viv national university. Series: Journalism*. L'viv, Svit. V. 26, 84–92. Retrived from: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk26/Statti_Kosjuk.htm. (in Ukrainian).
- Krasnokutsky, G. (2011). The negative Risus-factor: archetypes of the laughter culture against the ridiculousness of the lack of culture in Ukrainian politics in the first decade of the XXI ct. *Δόξα: a journal in philosophy and philology*. Odesa. V. 16, 175–180. Retrived from: <http://doxa.onu.edu.ua/Doxa16/175-180.pdf> (in Ukrainian).
- Malakhov, V. (2003). “The prikol phenomenon”. *Δόξα: a journal in philosophy and philology*. Odesa. V. 3. *Gnoseologic and anthropologic dimensions of laughter*, 179-186. Retrived from: <http://doxa.onu.edu.ua/Doxa3/116-120.pdf>. (in Russian).
- People's Poland, communism and socialism. Similar jokes and jests*. Retrived from: <http://prl.dowcipy.pl>. (in Polish).
- Stolyar, M. (2013) *Laughter culture of totalitarian society: essence, forms, and action mechanisms (on the example of the Soviet cultural practices)*: The abstract of the thesis for the degree of Doctor in Philosophy. Kharkiv (in Ukrainian).
- Stoliar, M. (2011). *The Soviet laughter culture*: Monograph. Kyiv, Stylus. (in Russian).